

1900 doorzette, werden zijn schilderijen toegeschreven aan onder meer Gerard ter Borch, Vermeer, Poussin en Dujardin. In zijn onderwerpkeuze van het alledaagse, vaak ordinaire straatleven, staat hij dicht bij de Bentvueghels in Rome, maar hij behandelt het armoedige en gewone met veel meer mildheid en zet het in een warm licht als dat van Carravaggio. Zijn portretten stellen ons vaak voor raadsels - niet alleen omdat we de zitters niet kennen, gelden ze als mysterieus. Zijn bekende oeuvre is klein en het valt dus niet uit te sluiten dat de toekomst nog verrassingen in petto heeft. In 1656 publiceerde Sweerts in Brussel een reeks gravures ten behoeve van het tekenonderwijs. Het was dit werk als prentkunstenaar waarmee zijn naam steeds bekend is gebleven. Het accentueert nog eens hoe belangrijk het onderwijs voor Sweerts geweest moet zijn, zowel in Rome als in Brussel. Ook op dat gebied was hij bemiddelaar - en missionaris in hart en nieren.

Lauran Toorians

„De geschilderde geheimen van Michael Sweerts (1618-1664)”, van 9 maart t/m 20 mei 2002 in het Rijksmuseum Amsterdam. Info: tel. 020-674.70.47, www.rijksmuseum.nl. Catalogus: uitgave Rijksmuseum & Waanders, Zwolle. (Voor dit artikel werd dankbaar gebruik gemaakt van *Kunst-schrift* 45/1 (2001), een informatief themanummer over Michael Sweerts.)

Theater

Tot elkaar veroordeeld: 25 jaar Toneelgroep Het Volk

In mijn archief bevindt zich een brief van de in 1993 overleden schrijver en theatercriticus Anton Koolhaas, gedateerd 16 maart 1988. Ik had indertijd contact met hem naar aanleiding van een schoolvoorstelling onder mijn regie van zijn poëtische spel *Niet doen, Sneeuw witje*. Koolhaas schrijft: „Het officiële toneel is op het ogenblik een rotzooi, beheerst door opgewonden halfgaren - *De twaalf gezworenen*, vertoond door vier acteurs; *De meeuw* van Tsjechow door op het vloerkleed liggend converserende toneelkunstenaars. Je weet niet waar je moet kijken als je dat gedoe aanschouwt.” Koolhaas, geplaagd door ziekte en ouderdom, en allang geen regelmatige theaterbezoeker meer, vergiste zich: het waren niet vier, maar - minder nog! - drie acteurs in Reginald Rose's *Twelve angry men*. En wat hij niet wist: dat ik twee van die drie acteurs persoon-

lijk kende, omdat ze als duo onder de naam Toneelgroep Het Volk enige keren hadden opgetreden op de school waar ik werkzaam was. Wat hij, tot slot, evenmin wist: dat ik *De twaalf gezworenen* in deze versie inmiddels gezien had, en dat de voorstelling een plaats had gekregen in mijn persoonlijke top tien van theaterhoogtepunten - waar die zich overigens ook in 2002 nog bevindt.

Toneelgroep Amsterdam was het gezelschap, Lidwien Roothaan de regisseur, Bert Bunschoten, Wigbolt Kruyver en Pierre Bokma waren de drie acteurs. De eerste twee, dat waren de mannen van Het Volk uit Haarlem, voor een eenmalige tournee uitgeleend aan Toneelgroep Amsterdam. Op mijn school had ik samen met leerlingen en met collega's al twee of drie keer hun *Brand in de Jongejan* (Heijermans) gezien, en ook *Dwaallicht* (naar Elschot) en *De Hel* (naar Bordewijks *Bint*). Schitterende voorstellingen waarmee ze getweeën een gymzaal vol opgetogen tieners tot stille ontroering wisten te brengen. En waardoor ze de jeugd met drie literaire klassiekers van de Lage Landen vertrouwd maakten dan zelfs de beste leraar Nederlands ooit zou kunnen.

Wat ik in 1988 nog niet kon bevroeden, maar wat ik nu steeds meer besef, is dat het spelen van *De twaalf gezworenen* een keerpunt zou betekenen in het oeuvre van Het Volk. Niet alleen omdat de mannen na dit uitstapje besloten om zelf een stuk te gaan schrijven, maar ook omdat het een stuk zou worden waarvoor - ik heb het hen nooit gevraagd, maar het kan haast niet anders - de tekst van Reginald Rose een belangrijke katalysator vormde. *Blauwdruk*, want zo heet hun eersteling, heeft puur inhoudelijk niets met *De twaalf gezworenen* te maken. Maar wèl gaat het in beide gevallen om mannen die in een benauwende situatie van opsluiting verkeren (waarin de aanwezigheid van een deur een symbolische lading krijgt); om mannen die tot elkaar veroordeeld zijn, die zich geconfronteerd zien met impasses maar ook met doorbraken, die twee aan twee steeds wisselende pacten aangaan, en die om te „overleven” elkaar als groep hard nodig hebben. De subtitel van *Blauwdruk* luidt *Een claudrodrama*, en het stuk verwijst - met nadruk zelfs in de slotzin: „Nou, laten we doorgaan” - óók naar Sartre's eenakter *Met gesloten deuren* (*Huis clos*), de befaamde tekst die „de anderen” tot *hel* verklaart.

Het Volk bestaat dit seizoen 25 jaar en dat was een goede aanleiding om *Blauwdruk* en de zeven stukken van eigen hand die daarna nog zouden volgen te bundelen en uit te geven. En wat een uitgave is het geworden: in een schitterende lay-out, met een kleurkatern op glanspapier waarin foto's en affiches van de voorstellingen, en met een vlot geschreven inleiding over het Volk-curriculum door Ko van Leeuwen. *Het Mannelijk Onvermogen in 8 toneelstukken* heet het boek, en het is een feest van herkenning voor degenen die het gezelschap in de loop der jaren hebben gevolgd. Vanaf *Blauwdruk* kwam Joep Kruyver, de broer van Wigbolt, als acteur bij de groep, nadat hij eerder de door Het Volk gedramatiseerde versie van Johan Daisne's *De trein der traagheid* had geregisseerd. In alle acht stukken gaat het om deze drie mannen, die alleen in *Nooit meer dansen* (1993) en in *Gebakken meeuw* (1999) door een kleine gastrol werden aangevuld tot vier. En door al die acht stukken loopt niet alleen die rode draad van „het mannelijk onvermogen”, maar ook die van de beslotenheid, de benaauwenis, de „clastro-cratie”. In het tweede stuk, *Kaaljakkers* (1990), zijn het drie zwervers die in een afbraakpand in een ontvolkte buurt de buitenwereld op afstand trachten te houden. In *Het laatste kievitsei* (1992), zijn het de drie ongetrouwde broers in een even beklemmend als kolderiek *post-mortem* na het heengaan van hun moeder. En zo gaat het nog vijf stukken door, tot en met *Een zomerjurk vol verdriet* (2000) - alweer zo'n treffend gekozen titel - waarin de mannen, zonder hun mannelijkheid te camoufleren, drie zussen spelen, gevangen in het spinrag van het verleden.

Koolhaas' kritiek betrof de vermeende grootheidswaan en het egotisme van de moderne acteur, eigenschappen waarop nou net niemand Het Volk ooit heeft kunnen betrapen. Als er iets kenmerkend is voor het trio, dan is het de liefdevolle kalmte waarmee de ware vakman zijn metier beoefent. Juist het gebrek aan kapesones maakte het mogelijk een

Het Volk speelt „Kaaljakkers” met Bert Bunschoten, Joep en Wigbolt Kruijver - Foto Marc Mildner.

kwetsbare schrijver als Elsschot recht te doen, en ook de ingetogen Nescio, aan wie de mannen samen met De Gebroeders Flint een onvergetelijke hommage brachten onder de titel *Jongens waren we* (1994). Iedere Elsschot- en iedere Nescio-liefhebber zou z'n hart vasthouden als de alchemisten van het (post)moderne theater met hun favoriete auteur aan de haal zouden gaan, maar bij Het Volk bleek dit broze werk in koesterende handen. „Geen pretentieuze theater maar toneel voor mensen als zichzelf, die met een glimlach zichzelf herkennen in hun spel”, aldus karakteriseert Egbert van Paridon het toneel van Het Volk in het voorwoord van de bundel.

De presentatie van *Het mannelijk onvermogen*, op zondag 9 december 2001 in De Fietsznfabriek in Haarlem was geheel in de stijl die men van Het Volk kan verwachten. De sfeer was gemoedelijk, de jonge jenever vloede rijkelijk, er mocht overal worden gerookt, het drietal werd uitbundig toegezongen, en uiteraard ook uitvoerig toegesproken. Theatercoryfee Ton Lutz hield een hilarische feestrede, evenals Haarlems burgemeester Pop, die de heren bovendien de Penning van Verdienste uitreikte van de stad waar de Toneelschuur een belangrijke thuishaven is van de groep. Waren de mannen voor hun *werk* reeds in 1992 onderscheiden met de belangrijke Prosceniumprijs, dit gemeentelijk eerbewijs kan worden gezien als een erkenning voor de *personen*. In een beledende zaal van de Fietsznfabriek was een

kleine tentoonstelling ingericht met decorstukken, rekwisieten en parafernalia. Wie wilde, kon even in de put gaan zitten waarin biologieleraar Van Velzen zijn nood klaagde als Josef in *Het Volk in Dothan* (1996). Of nog verder teruggaan in de Volk-historie en plaatsnemen achter de toonbank vanwaar Laarmans' krantenvrouw „met die hangende snijtang” in *Dwaallicht* (1983) de „drie rijstkakkers” signaleerde.

Met een herschreven reprise van *Kaaljakkers* - in een eindregie van Aike Dirkzwager, sinds 1992 vaste regisseur bij Het Volk - toert het drietal dit seizoen uitgebreid door Nederland en Vlaanderen, met tussendoor nog een aantal voorstellingen van *Een zomerjurk vol verdriet*. Van de Koornbeurs in Franeker tot het Cultureel Centrum in Edegem kan men de jubilarissen horen en zien. En voor wie liever thuis blijft, is er in elk geval dit prachtige boek. Waarin men de spanning van de voorstellingen opnieuw kan ervaren, en ook - en niet in de laatste plaats - de humor: als men van Wigbolt's alias Wigbolt de uitspraak leest dat „het individu in zijn *dasein* toch een zeker *wohlgefühlen* binnen het groepsgebeuren kan ervaren” (*Blauwdruk*); van Berts alias Henk Hoen, dat de aanblik van de naakte vrouw Scheurleer hem heeft „doen filosoferen over de vrouw in het algemeen en het vrouwenlichaam in het bijzonder” (*Het laatste kievitsej*); en van Joeps alias zwager Louis, dat „moeder menstrueerde tot ver over haar vijftenzestigste en niet zo'n beetje ook.” (*Gebakken meeuw*). Mogen de heren, net als hun personages, nog lang tot elkaar veroordeeld blijven.

Jos Nijhof

Het Volk, *Het Mannelijk Onvermogen in 8 toneelstukken*, In de Knipscheer, Haarlem, 2001, 448 p.

Muziek

De bokken en de schapen

Onder de titel *De bokken en de schapen* verscheen een lijvige bundel liederen die samen een „gezongen geschiedenis van de twintigste eeuw” vormen, aldus de ondertitel. Laat het daarbij meteen duidelijk zijn dat het om een puur Nederlandse geschiedenis gaat. Alle teksten komen uit het repertoire van Nederlandse cabaretiers op enkele chansonniers na. Zo wordt deze bundel meteen een uitstekende

tekstuele geschiedenis van het Nederlandse cabaret, een kunstvorm die in Nederland een hoog niveau heeft gehaald, vrijwel zonder weerga in andere West-Europese landen.

De ondertitel getrouw beperken de samenstellers, Patrick van den Hanenberg en Hilde Scholten, zich hier tot liederen die een historisch feit behandelen. Ze noemen hun bundel niet voor niets een alternatief geschiedenisboek en ze drukken er zelfs de hoop bij uit „dat (het) op school naast de gebruikelijke boeken zal worden gebruikt”. De leerlingen zullen dan wel de uitdrukkelijke subjectiviteit van de tekstschrijvers moeten kunnen begrijpen en in de juiste context plaatsen. Dat lijkt me niet altijd evident, maar de suggestie is niet onzinnig.

Cabaretiers zijn natuurlijk niet zomaar geschiedschrijvers, ze bezingen een (toentertijd actueel) onderwerp, omdat ze er een kritische blik op willen werpen. De cabaretier wil wantoestanden aanklagen, dwaasheden aan de kaak stellen, gezagdragers in hun hemd zetten, opkomen voor een, in hun ogen althans, betere wereld. Of het ooit heeft geholpen? Ach nee, maar zoals de samenstellers het in hun inleiding schrijven: het lucht op! „Even vloeken, even stampen, even razen en dan weer met frisse tegenzin doorgaan.” Persoonlijke frustraties op rijm gezet, noemen de samenstellers de teksten elders en dat is misschien net iets te weinig eer voor veel van de opgenomen pareltjes uit het Nederlands cabaret.

Aan het begin van de twintigste eeuw vinden we de grondleggers van het geëngageerde lied en het latere typisch Hollandse cabaret: J.H. Speenhoff, Jean-Louis Pisuise en Eduard Jacobs. Van die laatste blijft „Werkmankind” zevenennegentig jaar nadat het werd geschreven nog altijd een lied om het koud van te krijgen:

Bedroefd, in tranen en krakelen
In 'n achterbuurt
Om met de kinderen te spelen
Op straat gestuurd
Daar kende elk haar blonde lokken
En lief gelaat
En d'r Venus-ingescheurde rokken:
Vlees voor de straat!

De pathetiek mag dan misschien niet meer van deze tijd zijn, de beelden die Jacobs ge-